

Vienas sąmojingas išeivijos kritikas Jono Avyžiaus romaną "Sodybų tuštėjimo metas", recenzijos antraštėj apibūdino — "Romanas, kokio dar neturėjome". Panašiai galim pasakyti ir apie Sigito Gedos poezijos knygą "26 rudens ir vasaros giesmės" (1972) — tokios fantastiškos lyrikos mes ligšiol neturėjome. Gi, atsiprašę J. Avyžiaus, galime kukliai papranašauti, jog pastaroji S. Gedos knygelė, turinti 60 puslapių, ateityje susilauks, gal būt, daugiau dėmesio, negu iškalbingas 600 psl. tomas. J. Avyžiaus proza, aišku, yra gera, įdomi, meniška, bet, sustiprinta sovietiniu padažu, ji visgi neišreiškia tikrųjų nuotaikų, kuriomis gyveno Lietuvos gyventojai bolševikų ir vokiečių okupacijų metais. Tuo tarpu Sigito Gedos lyrika spinduliuoja vaizduotės tiesa ir emociškos melodijos nekaltumu. Tai menas be padažo.

Sigitas Geda gimė 1943.11.3 Paterių k., dabartiniame Lazdijų rajone. Mokėsi Šadžiūnų aštuonmetėje ir Veisiejų vidurinėje mokykloje. 1966 m. baigė Vilniaus universitetą, kur studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. 1966 m. išleido eilėraščių rinkinį "Pėdos" ir kitais metais poemą "Strazdas".

Jau pirmame rinkinyje S. Geda pabrėžė, kad jis "stichiškai suprantą būtį" ir jo "sielų tūkstantis pasaulių". Pasirodo, šitam stichiškam įvairumui jis tebelieka ištikimas kiekviename poetiniame pasirodyme. Jo žingsniai nuo laisvę mylinčio paukščio — žmogaus Strazdo iki likiminių "Nakties žiedų" ("Septynių paskyrimų Fransua Vijonui"), pernai atspausdintų "Pergalėje" (Nr. 2), taip pat iki dabartinių rudens ir vasaros giesmių yra dideli ir tuo pačiu reikšmingi lietuvių literatūrai, kaip geros formos pavyzdžiai.

Literatūroje pastebime akivaizdų faktą: visi kūriniai, turtingi originaliais įvaizdžiais, gaiviomis metaforomis, prasmingais simboliais, alegorijomis, asociacijomis, nepaseno per ilgus amžius. Žmonės prie jų grįžta, iš naujo skaito, analizuoja, suranda vis naujų grožio aspektų.

Panašia poezijos įvairumo bei atsinaujinimo linkme jau anksčiau ėjo Alf. Nyka - Niliūnas ir H. Radauskas, abu suteikę pirmenybę pasakiškai fantazijai, abu pasidavę dar negirdėtam dvasios balsui. Bet tai vyko išeivijoje, kur visokie "klaidžiojimai" ir regėjimai įmanomi be įkyraus kišimosi iš dinozaurų pusės.

S. Gedos balsas tuo nuostabesnis, kad jis ateina iš Lietuvos tuo metu, kai poezijon ir vėl per jėgą brukamas aiškumas, pilietiškumas, prisiderinimas prie idėjinių pozicijų. Poezija turi būti racionali ir suprantama kiekvienam galvojančiam žmogui, — taip apytikriai samprotauja kai kurie partijos paraginti kritikai ir savo ruožtu perspėja jaunuosius vengti Besuprantamo simbolizmo, absurdiškų situacijų, vakarietiškų "manieringų putų".

To nepaisydamas, S. Geda klausosi prigimtės balso ir linksta į antima-terialinį pasaulį. Jo talentui laikmečio realijos ir kovos nėra reikšmingos. Jis yra poetas, o ne ekonomikos ar politikos ekspertas. Vaizduotė valdo S. Gedos metaforinį žodyną, žikiuoja simbolius, įvaizdžius, viską semdama ne vien iš lietuvių, bet ir iš kitų tautų kultūros šaltinių. Tai didžiulis pasirinkimas, nuolat gaivinamas poeto asmeninio religingumo.

S. Gedos giesmių lyriką galima vadinti religine ne dėl to, kad joje vartojami liturginiai lotyniški žodžiai — spiritus, dominus, vobiscum, animus ir pan. Ne dėl to, kad minimi Dovydo, Kristaus, Marijos, Viešpaties vardai. Giesmių religiskumas išplaukia iš pamaldžios nuotaikos, iš tyro troškimo įsigilinti į tikėjimo paslaptis, kiek galint labiau suartėti su amžinybe, visata, žmogaus likimu, su gamta.

Duok, viešpatie, voratinklį auksinį
ir vieną dieną atspalvių sieros . . .
Į savo žiogą, dievo parankinį,
byloti noriu . . . (27)

Giesmėse susilieja įvairios dvasinės srovės. Teologija sutampa su filosofija. Pagonybė su krikščionybe. Okcidentas su Orientu. Žmogus su gyvūnija ir augmenija. Organinė medžiaga su neorganine. Vis tai galima pavadinti lyriniu panteizmu, bet tuo mes tik susiaurintume S. Gedos giesmių poetinę apimtį. Jo vaizdynas prašoka izmų užtvaras. Jo lyrika egzistuoja "gražioj dangaus ir vandenų platybėj", o regėjimuose skamba "Viešpaties valia".

Giesmių formatas vienodas, pusantro puslapio ilgumo. Eiliuojama laisvai, nors visur išlaikoma emocinė melodija, su jambo persvara. Rimai ir sąskambiai protarpiais švelniai sujungia frazes. Gramatiniai vingiai, staigūs sintaksės posūkiai išdraiko monotoniją. Ištiesai skamba minorinis tonas. Maždaug kiekviena giesmė prasideda efemerišku vaizdu. Pavyzdžiui, septintoji rudens giesmė:

Taip pakliuvau į aukštą
jūrų gelmę, aplinkui
sviro uolos, ir tada —
graži, sakau, o rudenio
pavėne, šį plotą gaubia
marių valanda . . . (19)

Po to eilėraščio ekspozicijoje poetas lyg ir apdainuoja savo situaciją, nuotaikas, intymias vizijas, simbolius. Eilėraščio erdvė gilėja. Pabaiga dažnai pakimba prasmingo regėjimo kristale. Nuolat akcentuojamas dvasinis pradas. "Dvasia kaip ūkas/ geriasi į daiktus", sakoma antroje vasaros giesmėje. Tai reikšmingas pasakymas, nes visose giesmėse kaip tik ir vyksta daiktų sudvasinimo procesas. Sąvoka "dvasia" labai dažnai pavartojama. S. Gedos paslaptingas tembras tarsi priartėja prie Mallar-mė poetinio šūkio: *Toute ame est une mélodie* (kiekviena siela yra melodija).

Rudens giesmių ciklas pavadintas "Delčia rudens deivė" ir sudarytas iš dvylikos giesmių; motto — Dantės "Dieviškos komedijos" dvi pirmos eilutės. Vasaros giesmių ciklas "Ledynas baltas kaukaspenis", su keturiolika giesmių, dedikuotas Jeronimo Boscho atminimui.

Rudens cikle apdainuojamas poeto egzistencinis būvis — jo nuolatinė kelionė vaizduotės pasauliuose. Kaip Dantė, S. Geda irgi klaidžioja girių tankmėje. Gamtovaizdyje vyrauja Lietuvos bruožai.

Aplink aukšti šakoti spanguolynai
per sapną kėlė spindinčias šakas
į sniego ūksmę . . . Jau ruduo,
ir aš sakau: o žeme, (9)

Savo žemę garbindamas, poetas išvardina jos pavidalus ir džiaugiasi gražiu spindėjimu. Jo "selva oscura" nėra pragaištinga tankmė. Ji simbolizuoja būties įvairovę — regimas ir neregimas paslaptis. Jei skaitytojas iš karto ir nesuvoks visų įvaizdžių bei simbolių prasmės, vis dėlto jis bus užkerėtas poeto kelionės žavesio. Gaivios metaforos, vaiskūs vaizdai, sudvasinti pavidalai minoriniu liūdesiu sminga sąmonėn.

Neseniai teko važiuoti į dykumų miestą laimės pamėginti. Iš papratimo įsimečiau kelias knygas. Tarp jų S. Gedos giesmių rinkinį. Kai draugas, mane pavaduodamas, sėdo prie vairo, ėmiau balsiai skaityti rudens ciklą. Po kurio laiko paklausiau: "Ar dar neužmigote?" Bendrakeleivė atsakė: "O ne. Nors nieko nesupratau, bet nenuobodu. Kažkokie gražūs, negirdėti žodžiai, keisti pasakymai. Atrodo, visai ne eilėraščiai, o psalmės". Mano manymu, geresnio komplimento moderniai Gedos poezijai ir nereikia.

Klevas, žiogas, karvelis, pajūrio žliogė yra S. Gedos kelionės draugai. Ką jie simbolizuoja? — sunku pasakyti. Taiką, ramybę, gėrį? Gal būt. Viksva yra "tolimojo kelio sesuo". Taip pat ir nendrė. Jei T. S. Elioto poezijoje tyrų akmuo reiškia civilizacijos dvasinį išsekimą, tai pas S. Gedą nudvasėjimas vaizduojamas smėliais. Smėlio bedugnėn grimsta dabartis:

kur siautė vasara,
užėję gūdūs smėliai ... (13)

Pasiknisus literatūrinėje tradicijoje, galima būtų išaiškinti didesnę dalį gėdiškų 'simbolių. Gėriui, be abejo, atstovauja Vyturys, Rugiagėlė, Tolimoji Delčia, Tolimoji Žydra Purpurinė, Delčia rudenė deivė . . . Blogį ženklina Smėlių tolimalis, šėtono šmėklos, Burna iš sniego, beprotė . . . O kas yra Augalų Bežadis? Poetas čia pat metaforiškai paaiškina: "Tai smėlių gaudžiančioji paslaptis . . ."

Skaitydamas frazę "gyvulių papėdėjų yra vėlė žaliuojanti", prisimenu Max Schelerio knygą "Die Stellung des Menschen im Kosmos". Knygoje psichofizinė būtis išdėstoma pakopomis. Į paviršių besiveržiančiai augalinei būsenai, suprantama, tenka žemutinis klodas. Schelerio pasakymas: "Jau augaliniame buvime (Da-sein) glūdi pirmapradis išraiškos būdas" kaip tik ir ataidi S. Gedos "žaliuojančioje vėlėje".

Pas Gedą girdisi ir R. M. Rilke's "Duino elegijų" intonacijos, apdainuojančios

pirminę gyvulio būseną — "O Seligkeit der kleinen Kreatur". Gyvulys visuomet išlieka tyroje būklėje, gamtos iščiose, nes neturi instrospekcinės galios. Pagal Gedą, "ir gera buvo gyvuliui alsuot". (15).

Į ką gi panaši dvasia? Jai tenka turininga metaforika ir stebinantis žodynas. Dvasia — jūrvarnė. Čia ji nuoga, beplaukė. Čia auksaplaukė Mater frugum. Mater Amorum. Ani-mus. Gyvybės pradas. Dvasią gaubia pasaulio ovalas, kuriame vyksta metamorfozinė kaita, apsprendžianti žmogaus buvimą: iš kaukėto jūrų dugno į augalą, iš augalo į gyvulį, iš gyvulio į žmogų ir vėl atgal "į plačią jūrų salą". Tokiu būdu visas pasaulis tvarkomas ne trikampio hierarchijos forma (Dievas viršūnėje), bet demokratišku ovalo pavidalu — viskas sukasi tame pačiame eigos lanke. Yra ir kitų literatūrinių atgarsių. Pavyzdžiui, E. A. Poe "Anabel Lee". Tačiau pas S. Gedą ne karalaitė, bet karaliūnas susilaukia likimo smūgio:

Bet vijai, — jie nuo marių ėmė pūsti,
erškėtį jie ir kūną jo užpustė . . . (20)

Nesvetimos ir A. Nykos - Niliūno simfonijų gaidos, kai apdainuojamas troškimas sugrįžt į globojančią girią, kur
stalą ažuolinį
apsėdę mano seserys
ir broliai, po suolu
trinasi apsisapnavęs šuo . . . (29)

Dedikuodamas vasaros giesmių ciklą Jeronimui Boschui, S. Geda tikriausiai turėjo minty fantasmagoriškus flamų tapytojo triptikus: "Žemiškų malonumų sode", "Šv. Antano gundymus", "Šieno vežimą". Šitie kontroversiški kūriniai visuomet kėlė ir panieką, ir žavesį, ir gilų susimąstymą. Racionalūs žmonės, pažvelgę į Boscho keistus pavidalus, dažnai tik pagūsčioja pečiais ir nueina žiūrėti malonių natiurmortų arba karališkų portretų. Visgi pasitaiko mėgėjų, nors ir nedaug, kurie ilgai medituoja prie "Žemiškų malonumų sodo" ir bando'jį savaip interpretuoti. Į pastarąjį paveikslą, atrodo, S. Geda yra gerai įsižiūrėjęs. Boscho nuogaliai ir transparentiškai sapnų kamuoliai juda ir Gedos giesmėse. Poeto vaizduotė peršoka realybės ribas, drąsiu, konkrečiu fantazijos įvairumu. S. Gedos poezijoje nėra ko užuosti ideologinėmis šnervėmis.

Pažymėtina, jog S. Gedos vaiz-dynas, įkvėptas Boscho triptikų, vis dėlto lieka perdėm lietuviškas. Čia daug mūsų pagonybės kulto ir tautosakos elementų. Itin turtinga poetinė kalba, atskleidžianti praeities kraitį. Skamba reti, bet reikšmingi, patrauklūs žodžiai, būtent: kauka-spenis, krekždūnė, lapūgas, išma-rūnė, šalpusnis, krosnialindos, varnalėša, žalvarnė, žaliapūgiai, avižolė ir pan. Tie žodžiai atgyja nauja valia. Tokia jau poezijos logika — gražinti gyvybę retai vartojamiems žodžiams, įjungti juos į eilėraščio melodiją, praeities būsenomis sukonkretinti siurrealistinį vaizdyną. Poezija tarsi pavirsta priemone žmogaus erdvei praplėsti į visas puses.

Kiekvienas skaitytojas bandys savaip atspėti S. Gedos giesmių mįslę. Juo

daugiau analizių, interpretacijų, juo labiau praturtės ir pačios giesmės. Daugiareikšmiam, neapreišiamam žvaigždyne visuomet vingiuoja keliai į žmonijos kilmę, į tolimą mitologiją, į lietuvių senąjį kultą, į krikščionybės dvasinę tikrovę, o taip pat į žmogaus sielos gelmes. Jei kas kartais ir pasakys, kad tokio pobūdžio poezija priartėja prie "nesąmonės", tuo žodžiu jis irgi palytės tiek S. Gedos, tiek apskritai fantastiškos poezijos esmę. Juk su "nesąmonėmis" paprastai paliekame kasdieninį paviršių ir, vaizduotės mechanizmo nešami, bandome pasiekti naujus pasaulius.